

УДК 342.9

Владислав Карелін,

канд. юрид. наук,
викладач циклу кримінально-правових дисциплін
Чернігівського юридичного коледжу
Державної пенітенціарної служби України

ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовується необхідність дослідження адміністративно-правових режимів у сфері виконання кримінальних покарань як передумови у реформуванні пенітенціарної системи України, визначаються основні нормативно-правові акти, що визначають термін «режим», аналізуються погляди вчених на поняття «режим», «правовий режим» та «адміністративно-правовий режим».

Ключові слова: режим, правовий режим, адміністративно-правовий режим, державна пенітенціарна служба, пенітенціарна система України.

Сучасний етап становлення України характеризується проведенням радикальних реформ. Зміни, що відбуваються в економічному, політичному та суспільному житті країни, неминуче призводять до необхідності вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, зокрема тих, що виникають у сфері виконання та відбування кримінальних покарань. Регулювання цих відносин є одним із основних елементів державного управління і потребують забезпечення відповідними адміністративними режимами.

Слід зазначити, що проблеми адміністративно-правових режимів досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні автори, а саме В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, О. Братель, А. Васильєв, І. Голосніченко, В. Зуй, С. Ківалов, Т. Коломоєць, В. Комарницький, А. Комзюк, О. Крестьянінов, С. Кузніченко, С. Могил, С. Петков, В. Плішкін, М. Тищенко та інші. Важливу роль у дослідженні зазначеного інституту відіграло вивчення праць закордонних і радянських учених – С. Алексєєва, Ф. Ардана, Д. Бахраха, Д. Власова, В. Григор'єва, Ж. Гримо, А. Грязнова, В. Гуціна, О. Дубовика, Р. Драго, А. Жалінського, О. Коренева, Ю. Козлова, А. Ларіна, С. Лебедь, В. Лозбінева, І. Петрухіна, Б. Порфир'єва, С. Пчелінцева, В. Рушайло, С. Хазанова та інших.

Актуальність статті полягає в тому, що дослідження проблеми адміністративно-правових режимів у сфері виконання кримінальних покарань є однією з малодосліджених проблем як у загальній теорії права, науці кримінально-виконавчого права, так і науці адміністративного права. Розуміння проблематики цього елемента, а також недосконалість законодавства та правозастосовної практики, необхідність приведення їх у відповідність із міжнародними стандартами, підвищення ефективності дії вже існуючих правових норм і правових інститутів держави, формування позитивної правової свідомості та правомірної поведінки як персоналу, так і засуджених вказують на своєчасність дослідження адміністративних режимів в органах та установах виконання покарань.

Мета цієї статті – дослідження проблематики адміністративно-правових режимів у сфері виконання кримінальних покарань як передумови у реформуванні пенітенціарної системи України.

На сучасному етапі соціального розвитку відбувається становлення незалежної Української держави й основним першочерговим завданням є встановлення та реалізація прав і свобод людини та громадянина, а також їх ре-

альне втілення в життя. Кримінально-виконавчі відносини, що виникають при цьому, тісно пов'язані з адміністративно-правовими режимами діяльності органів та установ виконання покарання, оскільки управлінська діяльність є першопочатком у забезпеченні порядку тримання в установах виконання кримінальних покарань, належного виконання покарань і здійснення нагляду за особами, які відбувають кримінальні покарання, безпосередньо працівниками органів та установ виконання покарань. Саме тому переосмислення підходів до адміністративно-правових режимів у сфері виконання кримінальних покарань на сучасному етапі реформування пенітенціарної системи України, який характеризується прагненням суспільства перейти від застарілої радянської системи до сучасної системи виконання кримінальних покарань, є необхідним і відповідає реаліям сучасного українського суспільства, вимогам міжнародних норм у сфері захисту прав людини.

На сучасному етапі Українська держава є членом багатьох міжнародних організацій, а саме – Ради Європи, Організації Об'єднаних Націй та інших. Країна взяла курс на вдосконалення чинного національного законодавства, приведення його у відповідність із міжнародними стандартами. Наша держава чітко виконує взяті на себе зобов'язання, у тому числі й тих, що мають безпосереднє відношення до прав і свобод людини та громадянина, створюючи таким чином необхідну систему права демократичного суспільства.

Останні приклади зазначеної діяльності є прийняття Закону України «Про пробацію» від 05.02.2015 р. № 160-VIII та затвердження радикально оновлених Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань від 29.12.2014 р. № 2186/5. Прийняття зазначених нормативно-правових актів свідчить про процес демократизації та гуманізації виконання та відбування кримінальних покарань.

На нашу думку, у процесі дослідження поняття «адміністративно-правовий режим у сфері виконання кримінальних покарань» доцільно розкрити такі першочергові поняття як: «режим», «правовий режим» та «адміністративно-правовий режим».

Термін «режим» є першоосновою зазначених понять, який передає сутність і значення всіх категорій режимів. А тому, перш за все, слід визначити, що означає цей термін.

Як зазначено в Радянському енциклопедичному словнику, режим означає державний устрій, метод правління; установлений порядок життя (праці, харчування, відпочинку, сну); сукупність правил, заходів, норм для досягнення певної мети [1, с. 1109].

Оскільки поняття «режим» охоплює надто широкі сфери суспільного життя, В. На-

стюк та В. Белєвцева вважають, що поняття «правовий режим» – дуже широке юридичне поняття. Вони наводять таке його визначення: це діяльність і пов'язані з нею суспільні відносини, врегульовані нормами права спеціального, соціального призначення. Для їх виникнення, існування, розвитку, охорони використовується система юридичних засобів владного впливу (стимулювання, ліцензування, контролю, примусу, адміністрування тощо) [2, с. 12].

Е. Шамсумова визначає поняття «правовий режим» як особливий порядок законодавчого врегулювання діяльності, дій або поведінки фізичних та юридичних осіб у різних сферах суспільних відносин або певних об'єктів, який передбачає встановлення механізму забезпечення фактичної реалізації системи стимулів, нормативів, гарантій, заборон, зобов'язань, обмежень, а також їх компетентне виконання, застосування заходів примусу та притягнення винних до відповідальності [3, с. 72].

Заслугує на увагу точка зору І. Розанова, який під терміном «правовий режим» розуміє сукупність правових актів та організаційно-технічних заходів, що утворюють у відповідній сфері безпеки своєрідний комплексний юридико-організаційний інститут [4, с. 84].

С. Алексєєв вказує, що правовий режим – це порядок регулювання, який відображається в комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань і створюють особливу спрямованість регулювання [5, с. 185].

Наведені визначення правових режимів свідчать, що правові режими (відповідно й їх складовий елемент – адміністративно-правовий режим у сфері виконання кримінальних покарань) є основою для підтримання правопорядку у процесі виконання та відбування кримінальних покарань.

Адміністративно-правові режими у сфері виконання кримінальних покарань, на нашу думку, є основною умовою для діяльності Державної пенітенціарної служби в Україні, а також першоосновою такого явища, як виконання та відбування кримінальних покарань. Саме вони ґрунтуються на основоположних принципах як загальної теорії права, так і кримінального кримінально-виконавчого права та адміністративного права, а тому й мають свої особливості. Вони спрямовані на забезпечення діяльності персоналу органів та установ виконання покарання, безпеки як засуджених, так і персоналу, а також на забезпечення процесу виправлення і ресоціалізації засуджених. Вони є основним засобом впливу на кримінально-виконавчі правовідносини.

На сучасному етапі не існує визначення поняття «адміністративний режим у сфері виконання кримінальних покарань». Проте в науці кримінально-виконавчого права існує визначення поняття «режим виконання та відбування кримінальних покарань».

Як зазначає О. Лисодєд, режим в установах виконання покарань – це певний порядок виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі, що досягається шляхом реалізації чітко встановлених і впорядкованих правил поведінки в установах виконання покарань, сукупність яких, у свою чергу, й є змістом режиму, тобто режим–порядок–правила–режим [6, с. 30].

І. Іваньков проаналізував наукові погляди на питання режиму виконання та відбування покарань і дійшов висновку, що в національному кримінально-виконавчому законодавстві (ст. 102 КВК України) режим визначається як встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, що забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених. Проте слід зазначити, що сучасні вчені розглядають режим як інститут, який не повинен обмежуватися лише покаранням у виді позбавлення волі на певний строк, а має поширюватися на інші види покарань, що передбачають примусове утримання засуджених (покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні, довічного позбавлення волі). Є точка зору, згідно з якою термін «режим виконання-відбування покарань» повинен поширюватися і на покарання, не пов'язані з позбавленням волі. Так, А. Степанюк визначає режим покарання як встановлену кримінально-виконавчим законодавством сукупність правил поведінки засуджених (режим відбування покарання) і заходів, що здійснюються органами й установами виконання покарань, спрямованими на досягнення цілей покарання (режим виконання покарання) [7, с. 239–241].

Як свідчить проведений аналіз визначення режиму, запропоноване наукою кримінально-виконавчого права, не можна розглядати як адміністративний режим у сфері виконання кримінальних покарань. Вивчення проблемних питань в управлінні сфері виконання покарань в установах виконання покарань мають велике значення не тільки для адміністративного права, а й для галузевих юридичних дисциплін, зокрема кримінально-ви-

конавчого права, оскільки дозволяє дослідити кримінально-виконавчі засоби впливу на відносини у сфері виконання покарань, їх роль у запобіганні порушень режиму утримання, а також вчинення злочинів.

Адміністративно-правові режими цієї сфери діяльності мають свої особливості, що залежать, насамперед, від характеру діяльності функцій щодо забезпечення виконання та відбування кримінальних покарань, системи компетентних органів, змісту їх режимної діяльності. Організаційно цей напрям має охоплювати органи, на які покладається запровадження режимних заходів щодо усунення та нейтралізації надзвичайних і кризових ситуацій в установах виконання покарань. Тому особливої актуальності набуває питання вдосконалення та розвитку законодавства і розроблення адміністративно-правових механізмів, спрямованих на забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах виконання і відбування кримінальних покарань.

Деякі вчені відносять правові режими до засобів регулювання суспільних відносин у тій чи іншій галузі. Д. Бахрах вказує, що адміністративно-правовий режим – це поєднання адміністративно-правових засобів регулювання, опосередковане централізованим порядком, імперативним методом юридичної дії, яка полягає в тому, що суб'єкти правовідносин за своїм статусом займають юридично нерівні позиції [8, с. 202]. Такий підхід підтримує Ю. Битяк, який вважає, що адміністративно-правовий режим – це певне об'єднання адміністративно-правових способів регулювання, що проявляється у централізованому порядку, імперативному методі правового впливу та асиметрії суб'єктів правовідносин [9, с. 276].

І. Розанов визначає адміністративно-правовий режим як встановлену у законодавчому порядку сукупність правил діяльності, дій або поведінки громадян та юридичних осіб, як порядок реалізації ними своїх прав у певних умовах (ситуаціях) забезпечення та підтримання суверенітету й оборони держави, інтересів безпеки й охорони громадянського порядку спеціально створеними для цієї мети службами державного управління [4, с. 85]. Подібне визначення пропонує В. Ласточкін. Він визначає адміністративно-правовий режим як сукупність правових установок і необхідних організаційних управлінських заходів, які забезпечували б порядок реалізації окремими громадянами своїх відповідних прав і обов'язків, а також порядок діяльності державних органів і суспільних формувань, які найбільш адекватно відповідають інтересам забезпечення безпеки й охорони громадського порядку на даній ділянці державного управління [10, с. 55].

С. Ківалов і Л. Біла визначають адміністративно-правовий режим, як самостійний правовий інститут із організаційно-забезпечувальними елементами, спрямований на встановлення оптимальних, з точки зору держави, відносин у конкретній, порівняно вузькій, однак життєво важливій сфері, яка забезпечує безпеку особи, суспільства та держави [11, с. 195].

На нашу думку, найбільш вдалим є визначення запропоноване О. Адабашем, який вважає, що адміністративно-правовий режим є важливою категорією адміністративного права, цінність якої важко переоцінити. Сутність його полягає у сукупності заходів адміністративно-правового впливу, передбачених законом, що встановлюють межі поведінки, визначають заборони й обмеження щодо вчинення окремих дій, забезпечується засобами державного примусу, якими наділені компетентні органи чи особи, метою якого є забезпечення безпеки держави в цілому або в окремих, важливій для неї сфері діяльності [12, с. 59].

Висновки

Аналіз понять «режим», «правовий режим», «режим виконання та відбування покарань», а також «адміністративно-правовий режим» дозволяє запропонувати таке визначення поняття «адміністративно-правовий режим у сфері виконання кримінальних покарань» – це сукупність способів і засобів централізованого регулювання кримінально-виконавчих відносин, що регламентується нормами адміністративного і кримінально-виконавчого законодавства, які забезпечують діяльність виконання та відбування кримінальних покарань як адміністрацією й обслуговуючим персоналом Державної пенітенціарної служби України, так і засудженими, які безпосередньо відбувають покарання.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2015 р.

The necessity of the study of legal and administrative regimes in the area of execution of criminal sanctions as a prerequisite for reforming the penitentiary system of Ukraine, defines the basic legal acts that define the term «regime», analyzes the views of scientists on the concept of «regime», «legal regime» and «administrative and legal regime».

В статтє обосновується необходимость исследования административно-правовых режимов в сфере исполнения уголовных наказаний как предпосылки в реформировании пенитенциарной системы Украины, определяются основные нормативно-правовые акты, которые определяют термин «режим», анализируются взгляды ученых на понятия «режим», «правовой режим» и «административно-правовой режим».

Слід зазначити, що сьогодні, у часи активного та всебічного реформування законодавства України, дослідження правового регулювання режиму в установах виконання покарань державної пенітенціарної служби знову набуває актуальності. В історії розвитку людства кримінально-виконавчі відносини завжди посідали особливе місце у суспільних відносинах, що пов'язано з особливостями системи виконання кримінальних покарань.

Список використаних джерел

1. *Советский энциклопедический словарь*. – М., 1985. – 1600 с.
2. *Настюк В. Я., Белевцева В. В.* Адміністративно-правові режими в Україні. – Х., 2009. – 128 с.
3. *Шамсумова Э. Ф.* Правовые режимы (теоретический аспект); дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2001. – 213 с.
4. *Розанов И. С.* Административно-правовые режимы по законодательству РФ, их назначение и структура // Государство и право. – 1996. – № 9. – С. 84–91.
5. *Алексеев С. С.* Общие дозволения и общие запреты в советском праве. – М., 1989. – 288 с.
6. *Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі / А. Х. Степанюк, А. В. Байлов, О. В. Лисодед та ін.; За ред. А. Х. Степанюка.* – Х., 2011. – 298 с.
7. *Кримінально-виконавче право України / За ред. А. Х. Степанюка.* – Х., 2005. – 256 с.
8. *Бахрах Д. Н.* Административное право. – М., 1996. – 368 с.
9. *Административное право Украины / Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. Н. Гарашук и др.; Под ред. Ю. П. Битяка.* – Х., 2003. – 576 с.
10. *Ласточкин В. В.* Административно-правовые режимы, используемые в интересах охраны государственной границы. – М., 1999. – 104 с.
11. *Адміністративне право України / За ред. С. В. Ківалова.* – О., 2003. – 321 с.
12. *Адабаш О. В.* Поняття, сутність та ознаки адміністративно-правових режимів // Європейські перспективи. – 2013. – № 12. – С. 36–40.

